

Istenalakok a Kr. u. 3. század római éremverésében

Az olymposi istenek közé tartozó istennők ábrázolás-típusai a birodalmi éremanyagban

Dolgozatom témáját egy ikonográfiai jellegű áttekintés adja. A Kr. u. 3. század római éremverését vizsgálom, azt kutatva, hogy a pénzérmék hátlapi képein milyen ábrázolási formák szolgálhattak egy-egy istenalak megjelenítésére. A vizsgálatra öt olyan istennőt választottam ki, akik az olymposi istenek közé tartoznak: Dianát, Iunót, Minervát, Venust és Vestát. Sorra veszem az éremtípusokat, melyek ezen öt istennő valamelyikéhez kapcsolódnak, azonosítom és rendszerezem a rajtuk megjelenő ábrázolásokat, lajstromozom az attribútumokat és a képeket kísérő köriratokat. Vizsgálom, mely esetekben, mely uralkodók kapcsán és a császári család mely tagjainak nevében verve használták az egyes képtípusokat.

Mindennek révén bepillantást nyerhetünk abba, mennyire eltérő ábrázolási formák kapcsolódhattak a kor éremanyagában egy-egy istennőhöz, milyen attribútumok és köriratok jelentek meg a különböző esetekben, és hogy mindezek hogyan közvetítették egy adott istennő eltérő aspektusait, feladatköreit. Hiszen ha más attribútumokkal, eltérő körirattal és megnevezéssel ábrázoltak egy-egy isten(nő)t, akkor különböző feladatköreit hirdetve más-más üzeneteket közvetíthettek az érempropagandában. Ez pedig a kor éremverésének egy mindmáig kevéssé vizsgált területe, melynek jobb megértése a továbbiakban a kor érempropagandájának behatóbb megismeréséhez is alapul szolgálhat.

Külön hangsúlyt fektettem a katonai/győzelmi tematika vizsgálatára. A katonai témák erősödése a 3. századi éremverés jól ismert tendenciája, az általam tárgyalt istennők többsége azonban a korábbiakban kevéssé kötődött ehhez a területhez. Így érdekes volt áttekinteni, történt-e változás e tekintetben, látunk-e katonai témákat pl. Iuno vagy Diana esetében.

A vizsgált istennők közös vonása, hogy ábrázolásaik szinte minden esetben ikonográfiájuk jól ismert elemeiből építkeznek. Kevés új variáns akad, és zömében azok is a régóta használt attribútumok új kombinációját jelentik. Igazán új fejleményt csak néhány esetben regisztrálhatunk (pl. *Iuno Martialis* ábrázolásmódjai Trebonianus Gallus pénzein), és ezek sem bizonyulnak tartósnak, gyorsan eltűnnek az éremverésből.

Más tekintetben azonban igen nagy a különbség az öt istennő ábrázolásmódjai közt. Iuno és Vesta szinte kizárólag csak a császári család női tagjainak pénzein tűntek fel, a császárnéi reprezentációhoz kötődtek, ábrázolásaik viszonylag egysíkúak, képtípusaik száma csekély, a megszokott mintákat követik, attribútumaik közt nem szerepelnek fegyverek. Vestánál egyáltalán nem találjuk a katonai/győzelmi tematika nyomát és Iuno kapcsán is csak egy-egy elszigetelt elem (a *Iuno Martialis* név Trebonianus Gallus uralkodása idején és a *victrix* jelző használata Salonina pénzein) utal rá.

Diana és Venus ábrázolásai már jóval változatosabbak. Nem csupán a császárnékhoz kötődő érméken szerepelnek, egyes képtípusaikat olyan példányoknál is megtaláljuk, melyek előlapja magát az uralkodó császárt nevezi meg. A különböző ábrázolásmódok az istennő eltérő aspektusait hirdették: Dianát egyaránt látjuk holdistennőként és a vadászat védelmezőjeként, míg Venus hol a római nép mitikus ősanjaként (*Venus Genetrix*), hol pedig a császárt győzelemre segítő isteni pártfogóként (*Venus Victrix*) jelenik meg. Mindkét istennőnek vannak olyan képtípusai, melyek fegyverekkel ábrázolják őket: ezek Dianánál elsősorban vadászfegyverek, *Venus Victrix*nél azonban találunk olyan változatokat is, ahol kizárólag fegyverek (pajzs, dárda, sisak) és győzelmi szimbólumok (*Victoriola*, pálmaág) kísérik az istennőt — itt egyértelműen a katonai/győzelmi tematika érvényesüléséről van szó.

Minerva a másik végletet jelenti: attribútumai közt mindig a fegyverek dominálnak és képét csaknem kizárólag a császári család férfi tagjainak előlapjával verve látjuk.

Az, hogy egy istennő képe megjelenik-e az uralkodó előlapjával verve, vagy csupán a császárnék nevét hordozó példányokon találkozunk vele, a képtípusok számát és élettartalmát is meghatározza. Vesta és Iuno ábrázolásai viszonylag egységesek, a képtípusok száma csekélyebb, Vesta Gallienus korát követően el is tűnik az éremanyagból. Diana és Venus képei már jóval változatosabbak, szerepük nagyobb. Bár Diana a század utolsó harmadában már hiányzik az éremverésből, Venus ábrázolása egész a tetrarchia kezdetéig igazolható. Minerva képtípusaival pedig még ennél is tovább, a 290-es évekig találkozhatunk.